

בעזהשי"ת

קונטרס פורים דבני ברק

ליקוט מספרי מחברי זמננו

בני ברק תשע"ז

הכתובת mkr5065@gmail.com

א'. בשנת תש"ט עת החלו גלי העליה וההתרחבות המהירה של גוש דן ונודע לחזון איש כי יתכן שבתי בני ברק בנויים ברציפות עד יפו החל לנהוג פורים לעצמו גם ביום ט"ו. אולם בפורים תשי"ג אחר שבירר הר"ר זליג שפירא כי יש חיבור גמור ליפו הורה החזו"א^א לקרוא מגילה בביהכ"נ שלו בפורים דמוקפין. וכן נהגו רבנים נוספים כמפורט בהערה^ב.

ואמנם עצם המנהג לנהוג ביפו יומיים נזכר כבר בשנת תרנ"ה בסידור הגר"א שהוציא הגאון ר' נפתלי הירץ הלוי^ג רבה של יפו, ובספר ארץ ישראל להגר"מ טוקציינסקי וכן בלוח ארץ ישראל להנ"ל ובשו"ת הר צבי להגרצ"פ פרנק^ד וע' לקמן סעיף ה' הטעם לזה.

ב'. והנה הגר"ש דבליצקי שליט"א בקונטרס האגרת הזאת (עמ' 7) טען ובירר כי השתנתה המציאות מתקופת החזו"א עד היום משום שכשסללו את נתיבי איילון הרסו את הבתים הקרובים^ה לנחל וכיום יש רצועה ברוחב 90 מטר (שהם יותר מקמ"א אמה) שמפרידה בין ב"ב ליפו והו"ל שני ערים נפרדות (כמבואר בחזו"א סי' קנ"ג סק"ב) שאין האחת גוררת את חברתה כלל.

ג'. אולם עדיין יש מקום לומר שב"ב מחוברת ליפו משום שכביש איילון אינו בקו ישר אלא מתפתל במקצת כך שישנה בליטה מתוך ב"ב^ו שנכנסת לתוך "שקע" של ת"א – יפו והלא קי"ל^ז לענין תחום שבת שכשיש "שקע" בעיר ממלאים אותו והו"ל כאילו מלא בתים וכיון שהבליטה הנ"ל נכנסת לתוך שקע כזה שנחשב כחלק מהעיר – התחברו שני הערים והפכו לאחת. ואמנם דעת הגרש"ד דאף דחיבור

הערות והוספות

^א נוספים בספר "מגילה במוקפות חומה" להרב יהודה זולדן עמ' 282 והלאה.

^ה בתחנות הרכבת יש אמנם מבנים שונים המשמשים את הרכבת אך אינם משמשים כמגורים.

^ו הקצה המערבי של שכונת יד אליהו בתל אביב שמחוברת לב"ב בחיבור בתים גמור.

^ז שו"ע סי' שצ"ח ס"ד.

^א ארחות רבנו ח"ג וקרית אריאל עמ' רס"ח.

^ב כן נהגו הגרא"מ שך זצ"ל והגר"ד פוברסקי גריגל וכו"ק האדמו"ר מנדבורנא זצ"ל ויבדלחט"א הגר"ש בעדני שליט"א וכו"כ בספר חזון עובדיה עמ' קי"ב.

^ג בדף קנט ע"ב והקדים שם "אמרתי להדפיס גרר אחד מחתני" (חתנו היה ר' יוסף צבי הלוי) שפלפל שם בטעם המנהג, ע"י בזה לקמן, ואמנם עיקר הדברים שנכתבו שם הם של חתנו אך ממה שהכניסו בספרו ש"מ שגם חמיו הסכים על המנהג.

^ד אהע"ז ח"ב סי' קכ"ח וכן בקובץ המועדים (מכון ירושלים עמ' תל"ב) ועיין מקורות

כזה מהני לענין תחומין מ"מ אינו מחבר לענין פורים. ובזאת חלקו עליו הגר"י ברטלר^ח והגר"א בוקוולד (קרית אריאל עמ' ש"ט) ודעתם שכמו שחיבור הנ"ל מועיל לענין תחום שבת ה"ה דמועיל לחבר לענין פורים. ואמנם בקרית אריאל העיר עוד דבזמננו ת"א עצמה אינה מחוברת ליפו משום שהבניינים המחוברים אותם הם בנייני תעשיה ומסחר ולא בתי מגורים וא"כ אינם מחברים כמ"ש החזו"א (סי' ק"י סקכ"ח). אמנם משעת כתיבת הספר (תשנ"ח) עד היום חזרו ונתישבו שם באותו אזור והתחברה שוב ת"א ליפו וחזר המצב לקדמותו.

ד'. ואף אי נימא דב"ב אינה עיר אחת עם יפו יש לדון לחיובה מדין נראה ליפו דזה ודאי שהעיר ב"ב מגיעה בחיבור בתים עד שכונת התקוה ויד אליהו, והמרחק מהם ליפו העתיקה הוא 2-3 ק"מ ומסתמא אפשר לראות מזה לזה^ט. ואף למש"כ בשעה"צ (תרפ"ח סק"ה) דב"נראה" בעינן שישתתפו עמה בענייני העיר, הרי השכונות הנ"ל שייכות לת"א ות"א – יפו משתתפות יחדיו בכל ענייניהם, אלא שיש לדון אם השכונות הנ"ל יגררו אחריהן את ב"ב או לא. ויתכן שתלוי בפלוגת האחרונים^י היכא דבחלק מהעיר רואים את העיר המוקפת ובחלק אחר אין רואים האם קוראים בכל העיר בט"ו או שמחלקים את העיר.^{יא} ולכאורה ה"ה בנידון זה, אלא דאכתי אולי יש לצרף גם

הערות והוספות

^{השניה} הסמוכה אליה ואנו דנים עד היכן נקראת "עיר" (שהרי אם חלק מהעיר סמוך הרי כל העיר סמוכה כמ"ש חזו"א) ובה לא שמענו גדרי עיר אלא לפי המבואר בדני תחומין.

^ט וקשה לבדוק זאת מכיון שהבניינים מסתירים ולענין זה הקובע הוא כמו ללא הבניינים כ"כ עיר הקדש והמקדש ח"י עמ' תיז ועי' דעת יהודה סי' תרמ.

^י בצ"ץ הקודש ח"א ססצ"ב כתב שאפשר לחלק את העיר ודייק כך מהמאירי מגילה ג, אבל במקראי קודש להגרצ"פ פרנק סי' כ"ג כ' שאין לחלק את העיר ודחה את הראיה מהמאירי. וכן נוטה בשו"ת מהר"ל דיסקין סי' ק"ג.

^{יא} ודין נוגע גם לשכונת רמת שלמה בירושלים שאינה מחוברת לירושלים בחיבור בתים אלא בקשתות או בנראה מקצתו ויש נוהגים שם יומיים ועשויים שבט הלוי ח"ט סי' קמ"ד וחלק י' סי' ק"ד.

^ח הובא בספר מבוא שערים על זרעים מועד להגר"מ רייסנר עמ' שפ"ג, ועי' במכתבים שבס"ס תחום שבת ומדינתו (להגר"מ בלייכר). ויש כאן שלושה נידונים. א' אם דין ריבוע נוהג דוקא בשבת או גם בשאר דיני התורה (ועי' היטב עירובין טא). ועכ"פ בפורים שהוא מדברי קבלה אולי כעין דאורייתא תקנו. והב' דאפי' אם דין ריבוע אינו נוהג מ"מ הרי דין קשת אלים מדין ריבוע וא"כ י"ל דנוהג אף בפורים (וכן דעת הגר"י אלישיב זצ"ל – שבות יצחק פורים עמ' נ"ז ומחנה ישראל (להגר"י דזימיטרובסקי) עמ' כ"ב). והג' האם אכן עיר שנכנסת לתוך שקע של חברה מתחברת אליה. ובמבוא שערים שם ביאר דמש"כ החזו"א שאין ריבוע בפורים אינו ענין לכאן, דהחזו"א מיייר על העיר **המוקפת** עצמה דהא יש בתים בולטים חוץ לחומה אין עליהם דין מוק"ח גם אם הם בתוך ריבועה של המוק"ח, וממילא בעיר הסמוכה או הנראית לבתים ההם שהם חוץ לחומה קוראים ב"ד, (ואף שהבתים ההם קוראים בט"ו מדין סמוך אין בכוחם לגרור בתים אחרים דאין סמוך לסמוך) אבל נדון דידן הוא בעיר

השיטות שאין "נראה" מצטרף חוץ למיל (עמ"ב תרפ"ח סק"ו) אף שהשו"ע לא פסק כוותיהו.

ה'. מיהו עצם המנהג לקרא ביפו בט"ו (אף שהוא מנהג קדום כדלעיל סעיף א' וקשה לבטלו) יש לדון על מה נוסד. ויתכן שהוא עפמ"ש הירושלמי פ"ק דמגילה י"ב דכל העיירות הנזכרות ביהושע הן מוקפות חומה אך בספר קרית אריאל העיר דאף שהוזכרה יפו ביהושע י"ט מ"ז בנחלת דן מ"מ לא הוזכרה כעיר גבול אלא הוזכרה כסימון לנחל הירקון ואין ראייה דגם בזה דיבר הירושלמי.

ובספר הערות למסכת קידושין (להגרי"ש אלישיב זצ"ל) דף נז : הוכיח ממה שאמרו שם שלא יעמוד ביפו וישלח ציפור המצורע לים משום שיש דין לשלוח על פני השדה. וחזינן עכ"פ שאפשר לשלוח מיפו והלא במל"מ (רפ"א מטומאת צרעת ד"ה וראיתו) הוכיח מתוס' דאין משלחים ציפורי מצורע אלא מעיר המוקפת חומה. וע"כ דגם יפו מוק"ח י"ג, אך יש חולקים בזה עיין בהערה י"ד.

מלבד זאת מצאו ביפו העתיקה שרידים מתקופת הכנענים, ביניהם שער המצודה עם צירו ועל אבני מזוזתו חרותים שמו ותארי של רעמסס השני. ט"ו.

תל ג'רישה

ו'. בקרבת רמת גן בפארק הירקון – מטרים ספורים מבתי ר"ג - ישנו אתר ארכיאולוגי המכונה תל ג'רישה או גבעת נפוליון, במקום זה

הערות והוספות

ר' נפתלי הירץ הלוי.

י"ד המל"מ הוכיח דינו מתוס' קדושין נז : ד"ה כל, ולפי"ז מוכרח כן גם מתוהר"אש ותוס' ישנים שם (הובא במהרש"א) (ועי' היטב בפירוש הרא"ש נגעים פ"ד מ"ב). וכן הוכיח מסמ"ג וקרוב אחרון, ומה שהתפלא שם המל"מ מנלן הא ע' במשך חכמה (פ' מצורע ד"ה והשליכו) שכי' דבמחכ"ת יש טעם נכון לזה עי"ש ועי' ברמב"ם פרנקל טעמים נוספים לזה, אך בחזו"א נגעים י"א י"ד כי שאין ראייה מתוס', ועי' מה שכתב הגר"א בוקוולד שליט"א בספרו קרית אריאל עמ' שי"ד ובקונטרס "הימים האלו נזכרים" עמ' מב.

ט"ו ספר "הארכיאולוגיה וההסטוריה של ת"א יפרי".

י"ב הלכה א' דף ב' ע"ב ופלפלו כבר האחרונים בכוונת הירושלמי אם דעה זו קאי להלכה עי"ש. דברי הירושלמי הובאו להלכה בשו"ת דברי יוסף (שהובא לקמן סק"א) והובאו דבריו בארץ חיים סי' תרפ"ח ובכף החיים שם וכ"פ בלוח ארץ ישראל להגרימ"ט, וסי' לכל הנך דהא דאמרין בערכין לב : כל שתעלה לך מסורת שמוק"י ממימות יהושע וכו' אין זה מתנגד לירושלמי דעל זה גופא בעי מסורת לידע שזוהי העיר המוזכרת ביהושע שהרי הרבה שמות השתנו. וכך משמע מהמנהג הישן לקרא בא"י יומיים בכל הערים הישנות. וכבר הובא בתשובות הרמב"ם (פאר הדור סי' ק"ה) שנהגו כך בצור.

י"ג (וגם בלשון רש"י שם משמע שביפו היה חומה) וכבר נזכרה הוכחה זו בדברי ר' יוסף צבי הלוי הנדפס בסוף סידור הגר"א של חמיו

נמצאו שרידי ישוב **מבוצר** מהתקופה הכנענית הקדומה, וחומת לבני טין שעביה שלושה מטרים הקיפה את העיר.

הגרש"ד בקונטרס האגרת הזאת עמ' 21 הביא את המקורות המדעיים לעובדות הנ"ל וכתב דלכאורה יש לחשוש לזה דהרי משם לב"ב יש חיבור בתים גמור, וזה עדיף מסמוך ונראה משום שכמובן שיתכן מאוד שהעיר השתרעה עוד מספר מטרים מעבר לשרידים שנשארו כיום ואז **בתי ר"ג עצמם בנויים על שטח העיר** הקדמונית המוק"ח.

ז'. אמנם טען שם הגרש"ד שיש חוקרים שסוברים שזוהי העיר גת רימון שהיא היתה מערי הלויים^{ט"ז} שכתב הרדב"ז^{י"ז} שלא היו מוק"ח. אמנם בלא"ה כבר חלקו על הרדב"ז וכך נהגו בחברון לקרא יומיים אף שהייתה מערי הלויים. ובלא"ה כיון **שרואים אנו חומה** אין טעם להקל עפ"י השערותיהם שזוהי גת רימון, דאין ספק מוציא מידי ודאי.

לוד ואונו

ח. יש לדון על חיבורה של ב"ב לערים נוספות. ראשית דבר יש לדון על **לוד ואונו**, חשיבותן של ערים אלו הוא שמפורש במגילה דף ד. שהן מוקפות וקוראות בט"ו, אלא שצריך ברור היכן מיקומן כיום. ולהמתבאר לקמן סעיף ט שיש רצועה של 30 ק"מ שמחוברת לב"ב יש הסבורים^{י"ח} שיש להניח **שאונו** היתה בתוך הרצועה הזאת שהרי מבואר ביהושע שהיתה בנחלת שבט דן, ובפרט שאכן דעת החוקרים^{י"ט} שמיקומה היה בשכונות המזרחיות של העיר "אור יהודה" (וכן נקט הרה"ג ר' אהרן אורלנסקי רבה של המושבה יהודה^{כ'} לפני כמאה ושלושים שנה). אי נימא

הערות והוספות

^{י"ט} במשך כמה מאות שנים (ראה "בין ירקון ואילון" עמ' 89) התקיים כפר ערבי "כפר עאנה" ששמו דומה מאוד ל"אונו", עיין גם בספר הנ"ל עמ' 152 שהיה זה כפר גדול בעל היבול החקלאי הגדול ביותר באזור. לאחר מלחמת השחרור נעזב מיושביו, מקומו היה בסביבות רח' רבין באור יהודה (ספר "מגילה במוקפות חומה" עמ' 301, אפשר גם להיווכח בכך על ידי בדיקה לפי נקודת ציון 137.159 שהיא מקומה של כפר עאנה – אנציקלופדיה אריאל עמ' 3803). יש עדויות שהעיר אונו התקיימה לפחות עד תקופת הגאונים – "בין ירקון ואילון" עמ' 79.

^{כ'} וכבר העלה נקודה זו בשו"ת תקות אהרן

^{ט"ז} כדכתיב ביהושע כ"א כ"ד.

^{י"ז} שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפ"א כי דאי"צ לנהוג בחברון יומיים מטעם הנ"ל, אבל למרות דבריו נהגו בחברון יומיים כמש"כ החיד"א בברכ"י סי' תרפ"ח ושו"ת חיים שאל ח"ב סל"ח סקצ"ד ושערי ירושלים שער ט' וארץ חיים סי' תרפ"ח ומועד לכל חי סל"א סק"פ. ומה שהקשה הרדב"ז כבר תרצו בכמה אופנים עי' סי' ערך דל סוף ערכין (נומה) שהביא שם בשם בעל יריעות שלמה) ובספר מעשה חושב שם ומוצל מאש שם ובספר ברכ יצחק פרשת תצוה (וציין אליו החיד"א שם) ובקונטרס תורת חברון.

^{י"ח} כן דעת הגאון רבי אהרן יהושע צוקר שליט"א לאחר שחקר בזה הרבה, ולדעתו אפילו בלי חיבורי העירובים כן הוא.

שעירובים מחברים לפורים הרי שאור יהודה מחוברת ממש כ"א, ואי נימא שעירובים לא מחברים עדיין אונו סמוכה בתוך מיל ליהוד שדינה כעיר אחת עם ב"ב כ"ב, וגם אם לא נקבל את דעת החוקרים הנ"ל מ"מ י"ל דיש לחוש שאונו נמצאת בתוך השטח המחובר בחיבור בתים בלי עירוב שגם הוא שטח גדול למדי כדלקמן.

העיר לוד מחוברת לב"ב רק ע"י העירובים כ"ג כדלקמן אמנם מיקומה יותר מבוסס, וכבר כתבו כמה רבנים כ"ד לנהוג בה פורים גם בט"ו, ולדברי החוקרים לוד שלנו היא העיר לוד הקדומה וגם התקיים בה רצף של ישוב מימות התנאים עד היום וכמעט יש לחייבה בט"ו בברכה לדעת רב העיר הגר"י אורטנר שליט"א בשו"ת יד נתן כ"ה.

ערים נוספות

ט. יש מחכמי דורנו כ"ו דס"ל דרשות היחיד מחברת לענין פורים כ"ז ולכן אם יש עיר מוקפת חומה שמחוברת ע"י "עירוב" של צורת הפתח לעיר אחרת הרי שהעירוב מחשיב אותם למקום אחד ושניהם נוהגים

הערות והוספות

עכ"פ מאור יהודה (שיתכן שמחוברת ליהוד בהבלעת קשיות כדלעיל).

כ"ד הגרי"ט בספר ארץ ישראל עמ' מה ובלוח ארץ ישראל, הגרי"ז מינצברג בהסכמה לסי' "כרכין המוקפים חומה", שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ס"א, קובץ תשובות להגרי"ט ח"א סי' סט, שו"ת יד נתן ח"ב סי' ל וחי"ג סי' ל.

כ"ה ח"ב סי' ל ויותר מזה בח"ג סי' ל משהתגלו תגליות ארכיאולוגיות חדשות עיי"ש בארוכה. וע' ב"תחומין" חלק ט' עמ' 341 ההוכחות ההסטוריות לזה, ועיי' בס' מגילה במוקפות חומה עמ' 307. לעומת זאת ע' בקונטרס הימים האלה נזכרים עמ' נז שפקק בזה.

כ"ו שבות יצחק פ"ה בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, מבוא שערים (זרעים מועד עמ' שפ"ג) בשם הגרי"י ברטלר, ובדעת הגרשז"א בזה צ"ע עיי"ה במנחת שלמה וארחות רבנו חי"ג.

כ"ז וע' סי' שערי זבולון שאין להקל עפ"יו לענין שכונת רמות ויש לנהוג שם שני ימים מספק עיי"ש בארוכה (וגם המורים לקרא בט"ו מודים שהגרשז"א שהורה כן לא הובאו לפניו כל גיבוי הקולות שהוצרכו לזה).

(להרח"ג ר' אהרן אורלנסקי שהיה רב ביהוד ובפ"ת לפני למעלה ממאה שנה) סי' ה' (נדפס ב"המאסף" ניסן תרע"ג) דשמא יש לנהוג יומיים ביהוד (שהיתה נקראת אז יהודיה) כיון שהיא סמוכה ונראית לכפר עאנה (עיי"ש גם מצד נראית ללוד). אמנם בספר דרוו יקרא עמ' תקכ"ח הביא שיי"א שגדר בר אילן אין דינה כחומת העיר (ועי' ספר תחום העיר להגר"י וייס שליט"א עמ' קפט) וא"כ אין חיבור בין ב"ב לקרית אונו והערים שאחריה. אך מסתמא חששו כן לחומרא ולא לקולא.

כ"א חיבור העירובים לאור יהודה אינו דרך הכבישים הבין – עירוניים (כביש גהה, מכביה, כביש 461) אלא דרך הגשרים שמעליהם שזה יותר מהודר.

כ"ב ע' קרית אריאל עמ' רפ שיש בזה חיבור בתים דרך אוניברסיטת בר אילן וי"א שיש רק חיבור ע"י קשתות. יש צד נוסף שאור יהודה מחוברת (ב"חיבור קשתות") לב"ב, דהקצה הצפוני של אור יהודה נכנס לתוך קשת מדרום יהוד עד דרום תל השומר, ויתכן שקשת זו כולה תוך אלפיים לבתי העיר ואכמ"ל. ועוד דאם נרבע את אור יהודה יכנס הריבוע לתוך יהוד וי"א שזה מחבר ע' בית אהרן וישראל חוברת ק"א וקונטרס ריבוע העיר ומחזה אליהו.

כ"ג ויש לברר אם מיהוד רואים את לוד (וכן העיד בשו"ת תקות אהרן המובא לעיל) או

פורים בט"ו. והנה כיום בדרך כלל העירובים של ערים סמוכות מחוברים זה לזה (כלומר, דאמנם כל עיר יש לה עירוב נפרד אבל כל העירובים מתחברים ו"נושקים" זה לזה)^{כ"ח} ואמנם הרבה ריעותות יש בעירובים של הרבנות ובודאי א"א לסמוך עליהם לקולא, מ"מ יש לחוש לחומרא שמא הם כשרים, ובפרט שיש דינים הפוסלים לענין שבת אבל לענין פורים אולי אינם פוסלים (כגון גויים ומומרים הגרים בתוך העירוב, קרפיות של בית סאתיים, ואולי גם שישים רבוא לא פוסלים כאן, וע' קרית אריאל עמ' נ"ה). ויש להוסיף שלענין חיבור הערים אפילו אם החוטים שבין עיר לעיר מקולקלים לא אכפ"ל והעיקר שההיקף החיצוני שמקיף את כל הערים קיים, והיקף חיצוני זה בהרבה מאוד מקומות מבוסס על חומה אקוסטית.

והנה הרבה מדיני ערובין הם מדרבנן. ויל"ע מקום שהוא רה"י מדאורייתא, ומדרבנן הוא כרמלית - האם הוי חיבור לענין פורים, ויש סברא לומר שכיון שמדאורייתא הוא מחובר לא באו חכמים להקל אלא להחמיר לעשות סייג לתורה אבל לענין פורים השאירו דינו כמוק"ח, ובפרט שפורים הוא דברי קבלה שדינם קצת כדאורייתא. והנה מדאורייתא רשות היחיד נקראת ע"י ג' מחיצות בלבד והמחיצה הרביעית היא רק מדרבנן^{כ"ט}, וכמו"כ י"א שפירצת עשר פוסלת רק מדרבנן אבל מן התורה אפי' אם חוטי העירוב קרועים לאורך אלף אמה מכל מקום כשר בעומד מרובה, וכן י"א^{ל'} שצורת הפתח מן הצד פסולה רק מדרבנן, וכשנצרך כל הנ"ל י"א שיש בהחלט מקום לחוש שהעירובים העירוניים כשרים מה"ת אף שבודאי אסור לטלטל בהם בשבת מדרבנן.

וכיום המציאות היא שכל הערים דלהלן מחוברות זו לזו ע"י עירוב: ב"ב, ר"ג, גבעתיים, ת"א, פ"ת, כפר מעש, קרית אונו, גני תקוה, סביון, גני יהודה, יהוד, אור יהודה, רמת פנקס, רמת אפעל, אזור, חולון, בת

הערות והוספות

^{כ"ח} אלא ב' רוחות ומשהו ולדידהו יותר בקלות יהיה רה"י דאורייתא.

^{ל'} קרן אורה עירובין יא. ועי' בס' מפתח עירובין להגר"מ מושקוביץ שליט"א עמ' פ"ה שליטקט השיטות בזה.

^{כ"ח} וכמ"ש חזו"א סי' ק"ט סק"ד שכל רשויות היחיד הצמודות מתחברות להיות אחת.

^{כ"ט} וא"כ נמצא שאפילו אם אחת הרוחות של העירוב שאין בה שום חוט של העירוב אין זה פוסל. עי' בה"ל ר"ס שס"ג ששיטת הרבה ראשונים שא"צ מחיצות מג' רוחות

ים, ראשלי"צ, נס ציונה, באר יעקב, לוד, רמלה, רחובות, קרית עקרון. דהיינו רצועה ארוכה של כ-30 ק"מ שכולה נחשבת עיר אחת.

י. ובתוך ה"עיר" הגדולה הזו או בסמוך ונראה אליה יש כמה וכמה ערים שיש לחוש^{ל"א} שהן מוקפ"ח. ראשית דבר הערים **לוד ואונו** שמפורש במגילה דף ד. שהיא מוקפות חומה וכבר נתבאר לעיל. וכן **חדיד** המוזכרת בערכין לב. כעיר מוקפ"ח וי"א^{ל"ב} שזוהי חדיד של היום שהיא מזרחית ללוד ומסתמא נראית ללוד.

ויש ערים נוספות שיש לחוש להם עפ"י הירושלמי הנ"ל סעיף ה' שכל הערים המוזכרות בנחלות השבטים ביהושע היו מוקפ"ח ועפ"י^ז יש לחוש בערים דלהלן: **יהוד** הנזכרת ביהושע (י"ט מ"ה) ולדעת החוקרים^{ל"ג} זוהי יהוד של היום, **עקרון** (יהושע י"ט מ"ג) וי"א שזוהי קרית עקרון של היום^{ל"ד}. **בית דגן** (יהושע ט"ו מ"א) וי"א שהיא בית דגן של היום שהיא קרובה לחולון ולראשלי"צ^{ל"ה}. **בני ברק** (יהושע י"ט מ"ה) שלדעת החוקרים^{ל"ו} מיקומה ב"צומת מסובין" (במרחק 800 מטר מרמת אפעל^{ל"ז},

הערות והוספות

והרי ברור שכל הסתברות שהיתה להם היא ודאי פחותה מהסתברות שקיימות בגוש דן ואכמ"ל. וביטול ברוב ל"ש כאן וכמ"ש החו"ד סי' ק"י סק"ו דאין ביטול ברוב בקרקע כדמוכח בפ"ט דתרומות מ"ה ובערלה פ"א מ"ו.

^{ל"ב} וכ"כ תבוא"ה עמ' קס"ב. **כל הידיעות ההסטוריות והארכיאולוגיות בקונטרס זה לקוחות מהאנציקלופדיה העברית ואנציקלופדיה "אריאל" (וילנאי), וגם כשהובאו דברי התבואות הארץ ואדמת קודש היינו בנוסף למקורות הנ"ל.**

^{ל"ג} וכ"כ תבואות הארץ עמ' קס"ח ואדמת קודש עמ' 206.

^{ל"ד} וכ"כ תבוא"ה ואדמ"ק שם, והיא מחוברת בעירוב כנ"ל.

^{ל"ה} בית דגן נמצאת בתוך מיל לעירוב של חולון [נלאזה"ת חולון] ובתוך מיל לעירוב של ראשלי"צ (ובפרט שהעירוב של ראשלי"צ צמוד להיקף המחיצות של ה"קריה החקלאית" שהיא צמודה לבית דגן, אלא שכביש 44 מפריד בין שני העירובים ועכ"פ יש כאן "סמוד") וי"א שמיקומה האמיתי בקרבת ראשלי"צ ממערב.

^{ל"ו} וכ"כ תבואות הארץ עמ' קס"ח ואדמ"ק עמ' 206.

^{ל"ז} וא"כ רמת אפעל יש לה דין "סמוד" והיא

^{ל"א} יש לעיין מאיזה גבול של אחוזי הסתברות נקרא "ערי הספקות", ויש להוכיח ממה שהיה מנהג לנהוג יומיים בהרבה ערים עתיקות כגון צור, צפת, חברון, חיפה, יפו, עזה, איסטנבול, בגדד, דמשק, חלב (א"ר צובא), סלוניקי, פראג ועוד, ואין כאן מקום לפרט את המקורות לכל המנהגים הנ"ל [חלקם נאספו בספר "מגילה במקופות חומה"] ועכ"פ חלקם כבר נהוגים כבר מאות בשנים, ומנהג צור כבר הובא בתשובות הרמב"ם (פאר הדור סי' ק"ה), והלא לא היו שם שום הוכחות אלא חששות בעלמא, וכן הים ב"י מנהג שכל עיר שהיום מוקפת חומה נוהגים בה יומיים [ועי' שיש מפקקים בזה], והלא לא חשב הבי"ה שהחומות בזמנו עומדות 2500 שנה מתקופת יהושע אלא חשש בעלמא שיש קצת רגלים לדבר שהחומה שקיימת היום נבנתה על חורבותיה של חומה ישנה ולכן חששו, וק"ו בענייננו שיש חששות יותר משתברים, ויותר מזה שביפו ותל גירשה יש שרידים של חומה ישנה, ואף אם לא נקבל את קביעות הארכיאולוגים על תקופתם המדויקת כמובן שזה לא גרע מחומות שבזמן הבי"ה, והרבה יותר. וכן חזינו שהמג"א ומ"ב ושאר אחרונים הקשו מדוע לא קוראים באירופה יומיים ותירצו שלא היה ישוב בארופה בתקופת יהושע, ומוכח מדבריהם דאי לאו הכי היו חוששים לקרא יומיים במקומות שהיה להם הסתברות כלשהי שהיה חומה מזמן יהושע

ובמרחק גדול קצת יותר מבתי ר"ג) ובודאי שהיא סמוכה ונראית. **יבנאל** (יהושע ט"ו י"א) וי"א שהיא יבנה של היום ויתכן שהיא נראית לרחובות ל"ח. **אפק** נזכרת אמנם ביהושע (י"ב י"ח) אך לא בתוך רשימת ערי השבטים אלא בתוך רשימת המלכים שכבש יהושע וא"כ הירושלמי לא קאי עליה שהיתה מוק"ח. אמנם יש שהעירו ל"ט לחוש שהיא מוק"ח כיון שבמלכים (א' פרק כ' פסוק ל') מוזכר שהיתה מוק"ח בזמן אליהו, וגם לפי מה שכותבים ההסטוריונים^מ שהיתה עיר גדולה וחשובה במשך תקופות ארוכות מסתבר שהיתה מוק"ח כמקובל בתקופה ההיא. העיר אפק היתה במקום שנקרא היום מבצר אנטיפטרס (ע"י צומת אפק – פארק מקורות הירקון) כשני ק"מ ממזרחית צפונית לפ"ת ומסתמא הוא נראה מפ"ת^{מ"א} וגם יתכן שהעיר התפשטה עד בתי פ"ת. **נעמה** (יהושע ט"ו מ"א) י"א שהיא בקרבת הקיבוץ "נען" מזרחית לרחובות שהוא סמוך ונראה לרחובות. **רקון**^{מ"ב} (יהושע י"ט מ"ו) י"א שהוא בתל זיתון הסמוך לקרית הרצוג או בתל קסילה ע"י אוניברסיטת ת"א והוא בתוך מיל לב"ב, ועכ"פ מפורש בפסוק שהיא "מול יפו" א"כ כמעט בכל מקום שיכול להיות הוא בתוך ערי גוש דן.^{מ"ג}

וגם אם לא נחוש לזיהוי המקומות ע"י החוקרים יתכן לחייב כיון שברשימת הערים של שבט דן ביהושע יש מספר ערים שכפה"נ היו באזור גוש דן והן מוק"ח להירושלמי (עקרון, אלתקה, גבתון, בעלת, יהוד, בני ברק, רקון, גת רימון) ובצרוף עם הערים המוזכרות במגילה ד. לוד ואונו וגיא

הערות והוספות

לא לעד שמרוחקת הרבה יותר מפ"ת^{מ"ב} מיהו יתכן ש"רקון" הוא שם של נהר ולא עיר, אבל אין ראיה לזה, ומה שנוסף לו ה' הידיעה אינו הכרח דמצינו גם ערים כאלו שיש להם ה' הידיעה כגון "הדברת" (יהושע יט יב), "הכסולות" (שם שם יח), "הכפירה" (שם יח כו) שבכל אלו הושמטה בתרגום האות ה' וחזינו שאינה חלק משם העיר אלא ה' הידיעה.

אולי יש להוסיף גם את העיר **גבתון** (יהושע י"ט מ"ד) ש"י"א שהוא בתל מלוט כ – 3.5 ק"מ מזרחית לקרית עקרון. אך היא מערי הלוים ע' לעיל סעיף ז'.

גוררת אחריה את ב"ב משום שרמת אפעל מלבד מה שמחברת בעירובים היא גם נכנסת לתוך קשת שבין תל השומר לר"ג ומתחברת לב"ב, ואף אם אינה מתחברת מ"מ מסתבר שבי"ב הקדומה התפשטה קצת ואז מתקרבת לכה"פ תוך מיל לר"ג, ואולי גם נכנסת לבתי ר"ג.

ל"ח המרחק ביניהם הוא כ – 3 ק"מ. ולדעת אדמית קודש עמ' 194 יבנאל במקום קרוב יותר, וכתב שהיא בתוך כאלפיים אמה ליפו.

ל"ט קונטרס "בירור זמן קריאת המגילה בעיר אלעד" להגרש"ז גרוסמן תשס"ג סי' ב'.

מ' עי' "האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל" ח"א עמ' 55-66.

מ"א ובקונטרס הנ"ל כ' שהיא נראית אפילו

החרשים א"כ מסתבר שיש לחוש שאחת מהן ודאי היתה בתוך כל הערים המחוברות הנ"ל^{מ"ד} או בסמוך ונראה להן.

חיבור ערים בלי עירוב

י"א. ואף אי נימא שעירוב אינו מחבר לענין פורים או שלא נחוש שהעירובים הנ"ל תקינים מ"מ כבר נזכר לעיל סעיף ג' דעיר הנכנסת לתוך שקע של חברתה י"א שמתחברות שתי הערים ונהפכות אחת. ולפי"ז הערים דלהלן מחוברות גם בלי עירוב: ב"ב, ר"ג, גבעתיים, ת"א, בת ים, מ"ה, חולון, פ"ת, מ"ו קרית אונו, גני תקוה, כפר מעש, גני יהודה, רמת אפעל, סביון, יהוד. ומתוך רשימת המוק"ח דלעיל סעיף ט' נשארו החששות לערים: יפו, אונו, יהוד, בני ברק, אפק ותל ג'רישה. ובלא"ה נמי כשמדובר על עיר כ"כ ענקית אפילו אם אין אנו יודעים מיקומן של הערים^{מ"ז} י"ל שצריך לחשוש שבתוך שיטחה היתה עיר מתוך המוק"ח, או עכ"פ בסמוך ונראה להם.^{מ"ח}

י"ב. אי נימא שחיבור ע"י קשתות כנ"ל ג"כ לא מיקרי חיבור לפורים ורק חיבור בתים גמור מחבר, י"א שיש חיבור בתים עד יהוד^{מ"ט} ואילו

הערות והוספות

ואפשר לראות הרבה מקומות ויש בזה דין "נראה" ובפרט אנו שהיא ודאי מוקפת חומה כדלעיל, ובשו"ת דברי יוסף סי' ב' (להגרי"י שורף זצ"ל, הובא בס"ס זר אחרון) הראה ידו הגדולה בקונטרס ארוך להוכיח מהרבה מקומות שסתם ערי הארץ כולן ערי מבצר מוקפ"ח ובסוף הקונטרס כתב לדינא שמעיקר הדין כל ערי הארץ שמוזכרים ביהושע ובנחמיה הן בחזקת מוקפ"ח ומ"מ כיום שאין ידוע מיקומם המדויק יש לקרא כערי הספקות, וזה מתאים עם מש"כ בלוח ארץ ישראל להגרימ"ט שבכל הערים הישנות נהגו לנהוג יומיים וכע"ז כ' פאה"ש סי"ג סט"ו.

^{מ"ח} כי בודאי האזור היה מיושב בתקופת יהושע ב"ב ברח' חבקוק ונורדאו בתי"א מצאו בית קברות מתקופת הכנענים וברח' דזינגנון מצאו גם כלים מהתקופה הנ"ל (וברח' הבשן ורח' זיבטינסקי מתקופה קדומה יותר, עיין בספר "הארכיאולוגיה וההסטוריה של ת"א יפ"ר" עמ' 50-1).

^{מ"ט} כבר הובא לעיל סעיף ח' בהערה כב הנדון על קרית אונו, אמנם הא ודאי שיש כאן חיבור בקשתות כיון שרמת אילן (שמחוברת לקרית אונו כמש"כ בדרור יקרא עמ' תקכ"ז ובספר תחום העיר) נכנסת לשקע בין גבעת

^{מ"ד} ואם נחוש למש"כ בסעיף ט"ו יש לצרף גם את רמת השרון, הרצליה ואור יהודה. גם י"א שריבוע עיר שנפגש בעיר אחרת או בריבועה מחברן להיות אחת עתו"א סי' ק"י סקט"ז וקרית אריאל רפ"ו ובית אהרן וישראל חוברת ק"א ואז יתחברו ערים נוספות ואכמ"ל.

^{מ"ה} בסעיף ג' כבר הוסבר החיבור באיילון, בדומה לזה יש חיבור בין חולון לבת ים משום שהכביש ביניהן ג"כ מתפתל ונכנסת בת ים לשקע של חולון. מלבד זאת יש חיבור בתים בין חולון לבת ים בפחות מקמ"א אמה (לשיעור חז"א ושיעור הגר"ח נאה המקובל, אבל לשיעור המבואר בקרית אריאל פרק ט אין חיבור בתים).

^{מ"ו} אחרי שנבנו השכונות החדשות כפר גנים ג' ונוה עוז החדשה ישנו "שקע" בצלע הדרומית של פ"ת – כביש מכבית – ונכנס לשם הקצה המזרחי – צפוני של כפר מעש שהוא מחובר לב"ב (עכ"פ בחיבור קשתות). אכן יש מפקקים על קשת זו ושל איילון ואכמ"ל.

^{מ"ז} ושמעתי מהגאון רבי אהרן יהושע צוקר שליט"א שזוהי הסיבה העיקרית המצריכה לנהוג בב"ב יומיים, כיון שהדעת נותנת דבודאי היו באזור זה מהערים המוק"ח (ובפרט שהאזור מישורי

ת"א – יפו – חולון – בת ים – פ"ת נפרדות ולפ"ז אין לחוש ליפו ולאפק.^י
ו"א שגם קרית אונו ויהוד (והערים שביניהן) מופרדות ולפ"ז אין לחוש גם ליהוד ואונו ונשאר רק בני ברק (הקדומה) ותל ג'רישה.

בדיני סמוך ונראה

י"ג. בכל הערים הנ"ל יש לדון דהנה דעת הבה"ל (תרפ"ח ד"ה או) שאין דין סמוך ונראה לערי הספקות וא"כ אין לחוש לערים הנ"ל. אמנם הפאת השולחן (סי' ג' סקל"ד) והחזו"א (סי' קנ"ג סק"ג) חולקים וס"ל שאין לחלק בין הכרך עצמו לעיר הסמוכה אליו, וגם י"א דלא דיבר המ"ב אלא בדין סמוך ונראה אבל כשיש רצף בתים עד המקום המוק"ח זה עיר אחת לגמרי ועדיף מסמוך ונראה נ"א. ועוד דדעת הגריש"א דלא מיירי הבה"ל אלא בספק רגיל אבל בספק הקרוב לודאי מודה דגם סמוך ונראה דינם כעיר עצמה, והגריש"א אמר כן לענין אלעד שנראית ללוד משום שלוד הוא קרוב לודאי.^{י"ב} ולענייננו יתכן שגם ב"ב סמוכה ללוד כדלעיל סעיף ט' וגם הערים האחרות יתכן שבצירוף כל הספקות כבר הוי ספק הקרוב לודאי.

י"ד. עוד יש לדון דבבה"ל (תרפ"ח ד"ה או) כתב דאין דין סמוך ונראה לעיר חרבה א"כ יש לבדוק אולי חלק מהערים הנ"ל חרבות היום (כגון ב"ב הקדומה ואפק). אמנם כשאין יודעים עד היכן היו גבולות העיר הקדומה הרי שאם היא סמוכה לעיר מיושבת יתכן שחלק מהעיר הישנה כבר מיושבת היום, ועוד דדעת החזו"א (הובא בשונה הלכות תרפ"ח ח') דלא כבה"ל.

ט"ו. גם יש לדון אם לצרף השיטות דכרך שאין בו עשרה בטלנים קוראים ב"ד^{י"ג} או את השיטות שדין נראה הוא רק בתוך מיל^{י"ד} (אמנם

הערות והוספות

^{י"ב} הובא בקונטרס "בירור זמן קריאת המגילה באלעד" תשס"ג ס"ס ו'.

^{י"ג} עשה"צ תרפ"ח סק"ד. והחזו"א חלק עליו (ועי' זכור לדוד (פרנקל) עמ' שס"ו) וברשב"א החדש מפורש כדבריו, אך בשאלות ויקהל ורבינו יהונתן והמכתם משמע כרמב"ן.

^{י"ד} עמ"ב תרפ"ח סק"ז ועי' זר אהרן עמ' ל"א-ל"ד ושערי זבולון עמ' כ'.

שמואל לר"ג א"כ נחלק בין קשת לגאם עי' קרית אריאל עמ' קל"ג-ד.

^{י"ז} ולפמ"ש בסט"ו לחוש בסמוך לרצף בתים יש לצרף גם את ת"א יפו בת ים חולון ואור יהודה, ובת"א יש לחוש ליפו גם מצד נראה כמשי"ל סעיף ד'.

^{י"ח} בארחות רבנו ח"ג עמ' ל"ו כ' בשם הגר"ח שחזו"א אמר שאפשר שבוה גם הבה"ל מודה, וכ"כ שלמי תודה עמ' שני"ה בשם החזו"א, ועיי"ש שהקשה ע"ז ועי' זר אהרן עמ' ל"ה שגם הוא כ' שרצף בתים הוא כדין סמוך ולא כעיר עצמה.

בשוי"ע פסק דלא כתרשי"ה) או את השיטות שדין נראה – כשאינו סמוך – הוא דוקא במשתתף בענייני העיר.^{נ"ה}

ט"ז. מאידך יש לצרף הדעות^{נ"ו} שדין "סמוך" אינו צריך להיות דוקא סמוך למקום שעליו עמדה החומה בזמן יהושע אלא סגי בשקצה העיר האחת סמוך לקצה העיר השניה שחלק מתוכה היה מוק"ח. ולפי צד זה ודאי שב"ב סמוכה ליפו ואין מקום לכל הספקות דלעיל סעיף ב'–ג'^{נ"ז}, וגם לעוד ערים יש יותר צד להצטרף.

מכל הנ"ל נראה לכאורה שיש להחמיר בב"ב כערי הספקות גם ביום ט"ו

הערות והוספות

נ"ט) וכ"כ בכף החיים תרפ"ח סק"י (ובשו"ת בני ציון ח"ג אות מ"א הפליג מאוד שגם מעשי"ש מותר לאכול בכל השכונות המצורפות וזה לא שמענו מעולם ולדבריו גם אסור לפדות מעשי"ש טהור בכל שכונות ירושלים!).

נ"ז) שהרי קצה ב"ב (דהיינו ר"ג) סמוך לקצה ת"א על גדות איילון.

נ"ה) עשה"צ תרפ"ח סק"ד.

נ"ו) הוראת בעל תורת חסד (הובא בהסכמת הגר"י מניצברג לספר כרכין המוקפין חומה וכן הביא האדר"ת בקונטרס הר המוריה (ספר שנות דור ודור ח"ב עמ' תק"ב וקובץ "וכתבתם" ח"ב תשס"ו), ובמנחת יצחק חלק ב' סי' ס"ב חשש לזה לענין רמות, וכ"כ הגר"י זלזניק ב"מוריה" שבט תשע"א (חוברת שס"א עמ')